

Rasmus Gjedssø Bertelsen

Historisk læring som struktur for dialog om det fremtidige forhold mellem Danmark og Nordatlanten

Danmark har været statsretsligt knyttet til Nordatlanten siden unionen med Norge i 1380. Den kontinentaleuropæiske småstat Danmarks forhold til Nordatlanten drives frem af eksterne chok fra stormagtsrelationer og nationalliberale uafhængighedsideer, der peger mod stadigt større og fuld selvstændighed for Færøerne og Grønland. Denne udvikling fortsætter ubønhørligt i et internationalt system præget af magtforskydning fra Vest til Øst med Kinas vækst. Danmark og Nordatlanten trænger til en fælles intellektuel struktur til at analysere, diskutere og forme deres fremtidige forhold baseret på historisk læring. 1918-forbundsloven mellem Danmark og Island, som gjorde Island til en suveræn og ligeværdig stat i personalunion om fælles konge med Danmark er et forholdsvis overset, men væsentligt bidrag til sådan historisk læring.

Historisk læring og strategi for småstaten Danmark mellem stormagter og uafhængighedspolitik i Nordatlanten

Seneste valg til Inatsisartut i Grønland den 24. april 2018 var en brat opvågning for den danske offentlighed om styrken af uafhængighedsdrømmen i Grønland. Nordatlanten (Island, Færøerne, Grønland) er den statsretsligt og politisk mest dynamiske del af det circumpolære Arktis, idet Færøerne og Grønland er de eneste arktiske samfund med udstrakt selvstændighedspolitik med kurs mod stadigt større og muligvis fuld selvstændighed. Island har historisk gennemløbet sådan uafhængighedspolitisk proces. Den dansk-færøsk-grønlandske udvikling har også stor betydning for NATO-allierede, europæiske partnere og andre som Rusland og Kina.

For det fremtidige forhold mellem Danmark, Færøerne og Grønland er det nyttigt at have historisk læring baseret på det geografiske og historiske rum mellem Danmark, Island, Færøerne og Grønland, som kan strukturere fælles og demokratisk strategisk analyse, diskussion og beslutningstagning. Dette særnummer søger at bidrage til en sådan struktur baseret på artikler om det dansk-nordatlantiske forhold over tid og rum.

Denne indledningsartikel præsenterer historisk lære og struktur på baggrund af Danmarks historiske forhold til Island, Færøerne og Grønland og de ydre og indre kræfter, som har formet dette forhold. Den grundlæggende struktur for

Danmarks forhold til Nordatlanten var og er, at Danmark siden Napoleonskrigene har været en kontinentaleuropæisk småstat sårbar for chok fra europæiske og internationale stormagtsrelationer og med et prekært forhold til Nordatlanten på stormagters præmisser. Danmarks forhold til Nordatlanten afspejler også historiske og nutidige internationale idémæssige strømninger omkring (oprindelige) folks identitet og selvbestemmelse. Den nordatlantiske samfundsudvikling som drivkraft for dette forhold følger generelle spørgsmål om politiske ønsker, human kapital og offentlige finanser.

Artiklen lægger vægt på historisk læring fra det dansk-islandske forhold og særligt forbundsloven af 1918 med islandsk suverænitet og dansk-islandsk personalunion. Forbundsloven af 1918 gjorde Island til et frit og suverænt land i personalunion om fælles statsoverhoved med Danmark. Den var en bemærkelsesværdig innovativ løsning for et dengang meget lille og fattigt samfund for at blive suveræn stat. Forbundsloven af 1918 er et eksempel på historisk læring, som kan bidrage til struktur for den dansk-nordatlantiske samtale og beslutningstagning for det fremtidige forhold. Sådant historisk læring kan også bidrage til tredjeparters bedre forståelse af den historiske og mulige fremtidige udvikling i det dansk-nordatlantiske forhold og formindske usikkerhed.

1918-forbundsloven mellem Danmark og Island er en mulig værdifuld ramme for at diskutere den fremtidige udvikling af rigsfællesskabet frem mod stadig mere uafhængige Færøerne og Grønland (Bertelsen, 2014b, 2014a). Centrale danske akademiske, diplomatiske, militære og politiske stemmer er i de senere år begyndt at tale for en sådan udvikling af rigsfællesskabet. I januar 2014 publicerede Forsvarsakademiets chef, kontraadmiral Nils Wang og den franske arktiske ekspert Dr. Damien Degeorges et *brief*. Her diskuterede de Grønlands muligheder som selvstændig stat under problemer med økonomisk afhængighed og svag human kapital (Wang og Degeorges, 2014). Wang og Degeorges pegede på Kongeriget Island 1918-1940/1944 som en mulig model for Grønlands næste skridt mod uafhængighed – med henvisning til en forelæsning af mig på Háskóli Íslands, Trans Arctic Agenda, 18-19. marts 2013. Ulrik Pram Gad argumenterer tilsvarende for, at den bedste måde at forlænge rigsfællesskabets liv på netop er dansk imødekommenhed over for Grønland og en sådan gradvis opløsning (Gad, 2016).

Martin Breum udgav i foråret 2018 *Hvis Grønland river sig løs - en rejse i kongerigets sprækker*, hvor han bringer læseren gennem det officielle Danmarks, kongehusets, regeringens, centraladministrations, forsvarrets etc. bestræbelser på at bevare rigsfællesskabet for enhver pris. En af de store nyheder i bogen er, hvordan topfolk i det officielle Danmark nu overvejer at komme Grønland i møde. Den socialdemokratiske statsminister Mette Frederiksen udtaler sig

langt mere imødekommende om at ændre det nuværende rigsfællesskab og fremtidig grønlandsk uafhængighed end nogen dansk toppolitiker tidligere har gjort (Breum, 2018).

Ambassadør Peter Taksøe-Jensen udtaler i Breums bog, at Danmark kan indgå en føderation med uafhængige Færøerne og Grønland inspireret af Cookøerne og New Zealand. Taksøe-Jensen deltog i de kuldsejlede forhandlinger om Færøernes 1998-forslag og udtaler,

Vi var ikke i stand til på noget tidspunkt at sætte en dagsorden, som for alvor kom dem proaktivt i møde. Sådan var det også under forhandlingerne om Grønlands selvstyre. Danmark mangler en proaktiv strategi, der kommer de to rigsdele i møde. Man burde udvikle en helt anden måde at hænge sammen med de to andre rigsdele på end den, vi har nu. Det kunne måske være en føderation med tre stater, hvor Færøerne og Grønland kan få al den udenrigs- og sikkerhedspolitik, de vil have, men stadigvæk sådan, at vi havde et fælles kongehus, en fælles mønt, fælles forsvar og var fælles, hvor det giver mening (Breum, 2018: 65).

Det færøske 1998-forslag var netop tydeligt inspireret af 1918-forbundsloven, hvilket der var meget lidt om nogen bevidsthed om i Danmark.

Wang deltager i Breums bog, hvor han

frygter, at Grønlands skal erklære sig selvstændig, før der er lagt faste planer for en ny, langtidsholdbar forbindelse med Danmark: "Et af problemerne er, at jo mere vi taler om en mulig opløsning af rigsfællesskabet, som vi gør i dag, jo mere får omverdenen opfattelsen af, at der er et brud på vej inden for en ganske kort årrække. Dermed begynder omverdenen at agere, som om et brud er en realitet. Det kan medføre, at løsrivelse bliver en selvopfyldende profeti, drevet af urealistiske forventninger til fremtiden" (Breum, 2018: 134).

Taksøe-Jensen og Wang formulerer begge indirekte behovet for en historisk bevidst struktur for diskussion med Færøerne og Grønland, hvor både Rigsfællesskabet og tredjeparter er mere bevidste om historiske fortilfælde og mulige fremtidsmodeller. Artiklen her udstikker en historisk-geografisk struktur for at se på Danmarks forhold til Nordatlanten, Island, Færøerne og Grønland. Artiklen følger den historiske udvikling i dette forhold med indre og ydre drivkræfter og diskuterer omfanget af historisk læring i forskellige samfund af denne udvikling. Grundlaget for dette forhold er Danmark som småstat mellem nære og fjerne stor- og supermagter.

Nordatlantens betydning for Danmark før og nu

Danmark har været statsretsligt forbundet med Nordatlanten siden unionen med Norge i 1380, og Nordatlanten har haft og har fortsat stor betydning for Danmark som stat indadtil og i international politik. 98 pct. af Kongeriget Danmarks land- og havområder er i Nordatlanten og Arktis, og senest har ambassadør Peter Taksøe-Jensen udtrykt, at Danmark/Grønland skulle være en arktisk stormagt (Taksøe-Jensen, 2016). Den indre udvikling af dansk politik og den danske stat har påvirket Danmarks forhold til Nordatlanten og de nordatlantiske samfund (Hálfdánarson, 2019). Danmarks stilling i international politik under kriser og krig har formet Danmarks forhold til Nordatlanten (Lidegaard, 1996). Danmarks forhold til Nordatlanten er centralt for praktisk dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik (Taksøe-Jensen, 2016; Rahbek-Clemmensen, Larsen og Rasmussen, 2012; Forsvarsministeriet, 2016).

2018-2019 markerer en række vigtige jubilæer for Danmarks forhold til Nordatlanten, som er milepæle i udviklingen af den danske stat, forholdet til Nordatlanten og Danmarks stilling i det internationale system. Denne udvikling giver også pejlermærker for det sandsynlige fremtidige forhold mellem Danmark og Nordatlanten, som vil forme den fremtidige danske stat indadtil samt dens stilling i verden. 2018-2019 er jubilæumsår for Islands hjemmestyre i 1904, Islands suverænitet og personalunion med Danmark i 1918, Republikken Island i 1944, Færøernes hjemmestyre i 1948, Grønlands hjemmestyre i 1979, og Grønlands selvstyre i 2009.

Uafhængighedspolitikken fortsætter ufortrødent i Færøerne og især Grønland, hvilket Danmark og tredjeparter må forholde sig til (Rosing og Lassen, 2018). Det demokratiske ønske er, at Færøerne og Grønland over årtier vil gennemgå en proces frem mod suverænitet. Alternativt vil Rigsfællesskabet sandsynligvis fortsætte med stadigt større politisk friktion og mindre fælles identitet mellem Danmark, Færøerne og Grønland, hvis især Grønland ikke opnår fiskal mulighed for uafhængighed.

Historisk er Danmarks forhold til Nordatlanten ofte blevet formet af udefrakommende chok, som småstaten ingen indflydelse har haft på. I dag og fremover vil det dansk-nordatlantiske forhold også formes af stød og pres fra det internationale system, som rigsfællesskabet selv ingen indflydelse har på. Nogle af disse chok kan forudsiges i kraft af generel magtforskydning fra vest til øst. Andre, som indenrigspolitisk udvikling i USA med valget af præsident Donald J. Trump, Brexit folkeafstemningsresultat i Storbritannien eller udvikling i det europæiske samarbejde er mere uforudsigelige og giver strategisk usikkerhed for rigsfællesskabet. Historisk erfaring kan give pejlermærker for, hvordan

Danmarks forhold til Nordatlanten kan blive formet af sådanne chok uden for småstatens vilje.

Udviklingen i Danmarks forhold til Nordatlanten vil påvirke Danmark og Nordatlanten dybt, hvad enten rigsfællesskabet efterhånden opløses eller består, og hvilke ydre chok det udsættes for. Ved fortsat rigsfællesskab vil Danmark skulle føre en nordatlantisk udenrigs- og sikkerhedspolitik under magtforskydning og strategisk usikkerhed med stadigt kraftigere færøske og grønlandske krav om selvbestemmelse og selvrepræsentation. Tredjeparter vil skulle forholde sig til rigsfællesskabet som en ustabil udenrigs- og sikkerhedspolitisk aktør, som påpeget af Wang.

Ved færøsk og grønlandsk suverænitet vil tredjelande og internationale organisationer reorientere sig mod to nye mikrostaten i regionen. Her er erfaringer omkring Island som fx civilt NATO-medlem væsentlige. Danmark vil blive den post-arktiske og post-nordatlantiske kontinentaleuropæiske småstat, som Danmark var meget tæt på at blive ved Kiel-freden i 1814. Kongerigets befolkningsmæssige og økonomiske grundlag vil være stort set uændret, men geografi, statsidentitet og selvopfattelse vil være betydeligt ændret. Opløsning af rigsfællesskabet vil for Danmark måske være en identitetsmæssig krise sammenlignelig med 1864-katastrofen.

Uligevægt i historisk læring i Danmark, Island, Færøerne og Grønland

Uligevægt i historisk læring mellem Danmark, Island, Færøerne og Grønland medfører en mangel på fælles viden og struktur for at diskutere og udforme det fremtidige forhold, hvilket har strategiske og politiske konsekvenser.

Den kontinentaleuropæiske småstat Danmark med den prekære forbindelse til Nordatlanten må historisk og i dag balance sit engagement i Europa og Nordatlanten både materielt og intellektuelt. Presserende europæiske trusler har overtrumpet fjerne, nordatlantiske spørgsmål for den kontinentaleuropæiske danske småstats opmærksomhed.

Der er uligevægt i viden og interesse for forholdet mellem Danmark og de nordatlantiske samfund. Forholdet til Danmark har været af afgørende samfundsmæssig betydning for Island og er det fortsat for Færøerne og Grønland. Disse samfund er mere vidende om og interesserede i det historiske, nutidige og fremtidige forhold til Danmark end omvendt, hvilket kommer til udtryk i undervisning på alle niveauer og samfundsdebat.¹ Borgerforslag om "rigsfællesskabet på skoleskemaet" illustrerer den eksisterende ubalance (Folketinget, udateret). Men nordatlantiske samfund ser som regel ikke historisk forholdet mellem Danmark og Nordatlanten som den ene vægtskål i småstaten Dan-

marks ligevægt mellem nærmere og farligere europæiske strategiske trusler og fjernere og sekundære nordatlantiske trusler (Jónsson, 2018).

De tre nordatlantiske samfund har også en indbyrdes ubalance i viden og interesse, hvor Island er meget vidende om sin egen uafhængighedshistorie, men har begrænset interesse for og viden om den efterfølgende færøske og grønlandske uafhængighedspolitik. Færinger er af sproglige og kulturelle grunde velbevandrede i islandsk historie, mens Grønland ikke har direkte adgang til det færøsk-islandske sproglige og kulturelle fællesskab og derfor mindre indsigt i Islands erfaringer.

Det geostrategiske grundvilkår: småstaten Danmark mellem Europa, Nordatlanten, USA og nu Kina

Kongeriget Danmark er en kontinentaleuropæisk småstat, men med 98 pct. af kongerigets territorium i Nordatlanten og Arktis. Derfor har Kongeriget til stadighed måttet balance strategisk mellem Europa og Nordatlanten mellem nære, eksistentielle europæiske trusler og fjerne, nødvendigvis sekundære nordatlantiske interesser. Danmark har gentagne gange været under eksistentiel trussel i sit europæiske nærområde, hvor Danmark har været tvunget til at ofre fjerne nordatlantiske interesse.

Den grundlæggende geostrategiske betingelse for forholdet mellem Danmark og Nordatlanten er, at Nordatlanten har ligget i en britisk interessesfære siden Napoleonskrigene og en amerikansk siden senest anden verdenskrig. Danmark har i store dele af den periode ligget i en konkurrerende tysk interessesfære, især under første og anden verdenskrig. Den danske stat har været tvunget til at balance strategisk mellem Europa og Nordatlanten siden sit statsretslige engagement i Nordatlanten med unionen med Norge i 1380. Både danske og nordatlantiske iagttagere af Danmarks historie og engagement i Nordatlanten bør være mere opmærksomme på, hvordan småstaten Danmark prekært balancerer mellem disse regioner.

I dag må Danmark også finde ligevægt mellem på den ene side USA, Europa, Nordatlanten og på den anden side Kina som den fremstormende udfordrer-magt i det internationale system (Tunsjø, 2018). Kinas økonomiske, diplomatiske og videnskabelige engagement i Arktis og særligt Grønland udsætter den kontinentaleuropæiske småstat Danmark for et nyt geostrategisk pres i Nordatlanten (Sørensen, 2018), som spiller sammen med selvstændighedspolitiske spørgsmål mellem Danmark og Grønland.

Kina er verdens næststørste økonomi og hastigt på vej til at blive den største (Asian Development Bank, 2011). Det er et klassisk international politikspørgsmål om magtforskydning i det internationale system mellem den hidtidige le-

dende stormagt (som selv har udfordret og erstattet den tidligere ledende magt) og så en udfordreragt i hastig udvikling (Organski, 1968 [1958]). Kina er derfor på hastigt fremtog i regioner i hele verden, inklusiv i Arktis og Grønland, hvilket ikke kan overraske for verdens næststørste og snart største økonomi (Bertelsen og Gallucci, 2016; Bertelsen, Li og Gregersen, 2017). Men Kina er samtidig den første ikke-vestlige udfordrer af en vestlig ledende magt (Rusland (USSR) opfattes her som historisk del af et vestligt domineret internationalt system) og med et helt anderledes politisk system end vestlige liberale demokratier.

Rusland er den største arktiske stat og har de største samfundsmæssige, økonomiske og sikkerhedspolitiske arktiske interesser af de otte arktiske stater. Disse interesser var afspejlet i Sovjetunionens Arktis. Ruslands dybe sociale og økonomiske krise efter USSR's opløsning førte til et kunstigt svækket Rusland. Præsident Vladimir Putins regeringsførelse og højere energipriser har genrejst Rusland, som igen optræder som stormagt (Mearsheimer, 2014), også i Arktis.

Samtidig gennemgår centrale NATO-allierede og EU-partnere indre kriser, som er lidet forudsigelige, og som Danmark intet kan gøre ved. Supermagten USA med verdens fremmeste videnskabsmiljø er i en indre politisk og samfundsmæssig situation, hvor den amerikanske regering ikke kan eller vil anerkende klimavidenskab. Dette har senest ført til den uhørte situation i Arktisk Råd, at de otte medlemsstater ikke kunne vedtage en fælles erklæring ved ministermødet i maj 2019 i Rovaniemi, Finland (Arctic Council, 2019). USA som den udfordrede supermagt forsøger at holde udfordreragt Kina nede og tilbage globalt. Dette var logikken bag Præsident Barack Obamas ”pivot to Asia”-strategi. Udenrigsminister Michael Pompeos tale før Arktisk Råds ministermøde i Rovaniemi illustrerer, hvordan USA føler den kinesiske udfordring i Arktis og forsøger at modgå den (Pompeo, 2019).

Livsfarlige europæiske idéer for rigsfælleskabet: nationalliberalismen

Danmarks forhold til Nordatlanten er også blevet kraftigt påvirket af udefrakommende idéstrømninger om nationalidentitet og selvbestemmelse og senere oprindelige folks rettigheder. Kongeriget Danmark(-Norge) var en interkontinental, multinational stat af danskere, nordmænd, tyskere i Hertugdømmerne Slesvig-Holsten, islændinge, færing, grønlændere samt mindre tropekolonier. Den franske revolution og Napoleonskrigene sprængte den dansk-norske stat i stumper og stykker materielt med Kielerfreden med afståelse af Norge i 1814 og tab af de facto kontrol over forbindelsen til Færøerne, Island og Grønland.

Den idémæssige konsekvens af den franske revolution, nationalliberalisme, bidrager fortsat idémæssigt til kongerigets gradvise opløsning. Nationalliberalisme var og er uforenelig med en interkontinental, multinational stat med utilstrækkelig fælles identitet. Den idémæssige strømning førte til 1. og 2. slesvigske krig og i Nordatlanten først Islands uafhængighedskamp grundlagt af islandske studenter og intellektuelle i København omkring Jón Sigurðsson. Senere i 1800-tallet blev færøske studerende sprogligt og nationalt bevidste, og i 1960'erne og 1970'erne var det grønlandske studerendes tur (Gad, 1984; Schei og Moberg, 2003; Nordal og Kristinsson, 1996; Sveinsson, 1996).

Indre betingelser for nordatlantisk uafhængighed: politisk vilje, human kapital, fiskal uafhængighed

Geopolitiske chok for Kongeriget Danmark og den stadigt opløsende effekt af nationalliberalisme er baggrunden for den gradvise opløsning af Danmarks bånd til Nordatlanten. Men udviklingen og debatten om forholdet mellem Danmark og Island, Færøerne og Grønland mod stadigt større og fuld uafhængighed viser også et mønster omkring de indre samfundsmæssige betingelser. Der er tre indre betingelser for at gå videre mod fuld uafhængighed for Island, Færøerne og Grønland, som historisk (Hálfðánarson, 2019) og i dag diskuteres. For det første *politisk vilje*, ville islændinge og vil færinger, grønlændere virkelig være uafhængige; for det andet *human kapital*, dvs. tilstrækkeligt med uddannet arbejdskraft til at drive eget samfund; og endelig *fiskal uafhængighed* til at finansiere egen stat (Bertelsen, 2014b, 2014a).

Island blev en suveræn stat i 1918, fordi Island opfyldte alle tre betingelser. Det islandske folk havde trin for trin gennem 1800-tallet og det tidlige 1900-tal frem til 1944 udvist stort set enstemmig vilje til næste skridt mod fuld uafhængighed fra Danmark, så det islandske folk havde ubetinget den politiske vilje til uafhængighed. Island har i århundreder haft indenlandsk human kapital til forvaltning, undervisning, kirke, kultur, erhvervsliv. Island er et godt eksempel på værdien af god lokal uddannelse sammen med *brain circulation*, hvor man rejser ud for at studere eller arbejde og vender tilbage. Det beskrives med det islandske udtryk, *að sigla*, hvilket bogstaveligt betyder at sejle, men henviser til at rejse for uddannelse og erfaring (Bertelsen og Justinussen, 2017).

Med 1918-forbundsloven blev Island fiskalt uafhængigt af Danmark, da det begrænsede datidens årlige bloktilskud på 60.000 kr. fra Danmark til Island sluttede. Det var Islands lykke, at det islandske nordiske velfærdssamfund blev opbygget på grundlag af den islandske økonomi. Til sammenligning er de færøske og grønlandske nordiske velfærdssamfund reelt opbygget på grundlag af

bloktilskud fra Danmark, hvilket gør det meget vanskeligt for især Grønland at bryde disse bånd med Danmark idag.

Disse tre betingelser for uafhængighed for Færøerne og Grønland står i dag centralt i den offentlige debat. Vil den brede færøske og grønlandske befolkning arbejde mod uafhængighed, vil disse samfund have uddannet arbejdskraft til at fylde samfundsfunktioner, og kan de finansiere egen statsdrift? Færingerne har været politisk splittede mellem forbundssindede og uafhængighedssindede (Løgtingið). Færøerne har forholdsvis stærk human kapital baseret på god lokal uddannelse og brain circulation, hvilket afspejler, at Færøerne i høj grad drives af færing på færøsk (Bertelsen og Justinussen, 2017). Færøernes fiskale afhængighed af Danmark er i takt med udviklingen af den færøske økonomi efterhånden ganske begrænset. Alt i alt giver det formodning om, at det færøske samfund politisk og identitetsmæssigt vil glide længere og længere væk fra det danske. På et tidspunkt er der ikke længere politisk vilje eller fiskal fordel af rigsfællesskabet, og Færøerne bliver uafhængige, måske i forbindelse med et uforudsigeligt eksternt chok mod rigsfællesskabet. Grønland er i en anderledes situation, hvilket skaber tiltagende konflikt mellem Danmark og Grønland i disse år. Der har i Grønland været et stærkt og voksende ønske om selvstændighed siden 1970'erne. Samtidig er Grønland fiskalt afhængig af det danske bloktilskud og af udefrakommende – ofte dansk – human kapital.

Danmark mellem første verdenskrig og Nordatlanten: 1918-forbundsloven

Første verdenskrig var et materielt og idémæssigt eksternt chok for Danmark og dets forhold til Nordatlanten, som er velegnet til at tydeliggøre historisk læring om indre og ydre faktorer. Første verdenskrigs effekt i Nordatlanten samt Danmarks forhold både til Slesvig og til Nordatlanten førte til 1918-forbundsloven mellem Danmark og Island. Forbundsloven rummer væsentlig erfaring for nutidig og fremtidig dansk-nordatlantisk diskussion.

Danmarks placering i tysk interessesfære var klart illustreret af umiddelbar accept af tyske krav om udlægning af miner i Lillebælt, Storebælt og Øresund for at blokere eventuel britisk indtrængning i Østersøen. Island var lige så åbenlyst i en britisk interessesfære defineret af Royal Navys kontrol over Nordatlanten og kamp mod truslen fra den unge tyske flåde. Første verdenskrig viste som under Napoleonskrigene, hvor sårbar Danmarks forbindelse til Nordatlanten var. Vanskelig kommunikation viste, hvor selvhjulpent især Island kunne fungere, og styrkede islandsk uafhængighedsvilje. Islandsk økonomi rettede sig mod Storbritannien og blev mere internationaliseret under første verdenskrig. 1918-forbundsloven var løsningen på centrale danske udenrigspolitiske proble-

mer: forholdet til Island og genforening med Nordslesvig efter første verdenskrig (Sundbøl, 1978).

1918-forbundsloven var en effektiv ramme for Island til at udvikle sig som suveræn mikrostat. Forbundsloven etablerede Kongeriget Island som en lige-stillet og suveræn stat i personalunion om fælles konge med Danmark. Danske og islandske statsborgere havde gensidige rettigheder. Et minimalt bloktilskud til Island blev indstillet, men et dansk finansieret fond ved Københavns Universitet og ved Islands Universitet støttede udvikling af højere uddannelse og forskning i Island. Den danske udenrigstjeneste repræsenterede Island diplomatisk og konsulært mod islandsk kompensation, og Altinget formulerede Islands udenrigspolitik. Søværnet opretholdt fiskeriinspektion omkring Island, mens Islands Kystvagt blev etableret. Danmarks Højesteret fungerede i kort tid som Islands Højesteret, indtil denne var etableret. Island blev kortvarigt i den skandinaviske møntunion sammen med Danmark indtil etableringen af egen valuta. Unionen kunne ensidigt opsiges efter 25 år.

Denne udvikling skete på trods af Islands geografisk perifere stilling, en meget lille befolkning og en meget lille og underudviklet økonomi. Dette er alt sammen faktorer, som i dag fremhæves som uoverstigelige udfordringer for færøsk og især grønlandsk uafhængighed. Samtidig etablerede 1918-forbundsloven de praktiske fremtidige rammer for to samfund, Danmark og Island, som havde været nært integrerede på alle niveauer i århundreder. Også derfor er 1918-forbundsloven interessant i dag, eftersom et andet argument mod uafhængighed er, hvor sammenvævet rigsfællesskabet er helt ned på familieniveau (Bertelsen, 2014b, 2014a).

Disse emner og praktiske spørgsmål diskuteres i dag mellem Danmark og Grønland, men som regel uden henvisning til 1918-erfaringerne. Grønland har vist interesse for *free association*-modellen som mellem Cook Islands og New Zealand og forskellige ømikrostater i Stillehavet og USA. Dette er en model, som Danmark og Nordatlanten ikke har nogen praktisk erfaring med. Til gengæld har Danmark og Island gennemløbet en på mange måder sammenlignelig politisk og økonomisk udvikling fra 1918 til 1940/1944, som er historisk vel-dokumenteret.

Besættelsen og tab af kontakt og kontrol i Nordatlanten – igen

Selv efter tysk nederlag i første verdenskrig lå Danmark i en tysk interessesfære – og Nordatlanten i en britisk. Danmark var helt afhængigt af et kollektivt og folkeretsbaseret europæisk sikkerhedssystem og var uden selvstændige forsvarspolitiske muligheder. Stauning-Munch-politikken forstod fuldt ud dette og beskyttede det danske folkestyre mod højre- og venstreekstreme kræfter, som

samarbejdspolitikken beskyttede den danske befolkning og samfund materielt under besættelsen (Pedersen, 1970). En fjern forpligtelse for Danmark under dette tiltagende ekstreme europæiske pres var Kongeriget Island forbundet med Danmark gennem 1918-forbundsloven og et fælles statsoverhoved, Christian X. Det var også klart, at Danmark og Christian X viste begrænset interesse for Island og personalunionen, hvilket også afspejlede uligevægten i interesse og viden (Mentz, 2018).

Det europæiske sikkerhedssystem, som Danmark var helt afhængig af, brød gradvist sammen i løbet af 1930'erne i takt med sammenbruddet af et demokratisk, republikansk Tyskland. Med besættelsen den 9. april 1940 var Danmark igen og smerteligt en del af den tyske interessesfære. Færøerne var del af den britiske, og Storbritannien besatte Færøerne allerede den 12. april. Tyskland truede britisk kontrol over Nordatlanten fra Norge. Derfor besatte Storbritannien Island den 10. maj. Danmark og Nordatlanten var igen adskilte i tysk og britisk interessesfære i en verdenskrig. Modsat under første verdenskrig var USA hastigt på vej til at blive supermagt og til at forstå sin rolle og ansvar som supermagt. Nordatlanten blev amerikansk interessesfære med amerikansk beskyttelse af Grønland fra 9. april 1941 og Island fra 7. juli 1941 – fem måneder før det japanske overraskelsesangreb på Pearl Harbor (Lidegaard, 1996; Corgan, 2002).

Det besatte Danmark var naturligvis ikke i stand til at opfylde sine diplomatiske og konsulære forpligtelser over for Island i henhold til 1918-forbunds-aftale. Christian X kunne naturligvis ikke udfylde sin stilling som konge af Island. Den tyske besættelse gjorde umiddelbart 1918-forbundsloven værdiløs og farlig for Island, der nu var statsretsligt forbundet med et Danmark under nazistisk besættelse og med sit statsoverhoved i de facto nazistisk fangenskab. Island overtog sine udenrigsanliggender den 10. april. Samtidig måtte Island etablere selvstændig diplomatisk repræsentation i London og Stockholm 1940, Washington DC 1941 og Moskva 1944. I 1941 valgte Altinget Sveinn Björnsson som rigsforstander til at varetage regentens rolle.

1918-forbundsloven gav både Danmark og Island mulighed for ensidigt at ophæve forbundet efter 25 år. Altinget erklærede allerede sidst i 1920'erne, at det var Islands ønske at ophæve forbundet tidligst muligt. Udråbelsen af Republikken Island den 17. juni 1944 var derfor i overensstemmelse med 1918-forbundsloven og Altingets længe erklærede vilje. Men 1944-udråbelsen vakte bitterhed i Danmark, hvor mange ikke forstod, at Island havde været en selvstændig og suveræn stat fra 1918 ligeværdigt forbundet med Danmark med fælles konge. Mange troede fejlagtigt, at Island benyttede besættelsen til at unddrage sig dansk overhøjhed (Mentz, 2018). Denne bitterhed og politisk

brug heraf viser effekterne af uligevægt i viden mellem Danmark og Island sammen med traumet fra den tyske besættelse. Så sent som 19. januar 2018 udtalte Søren Espersen, medlem af Folketinget for Dansk Folkeparti, sig i den mening i Folketinget under en debat om Grønland (Espersen, 2018).

Kold krig og markedspolitik i Europa og Nordatlanten

Danmark og Island navigerer udenrigs-, sikkerheds- og markedspolitik mellem supermagterne. Sikkerhedspolitik placerede Danmark og Island sig begge i NATO. Danmark var frontlinjestat over for USSR i Østersøen, og Island integrerede sig i USA's globale strategiske system med Keflavik-basen. Markedspolitik var Danmarks udfordring at være i samme blok som Storbritannien for at sikre adgang for danske landbrugsprodukter. Derfor gik Danmark først i EFTA og fulgte så Storbritannien i EF (EU) i 1973 (Lidegaard, 2001, 2002). Det er tankevækkende, at Danmark med EU-forbehold og Brexit sidder marginaliseret tilbage i et EU, som i høj grad har præg af en tysk interessesfære. Island gik med forsinkelse med i EFTA og fulgte siden EFTA i EØS (Bergmann, 2009).

Med udråbelsen af Republikken Island, medlemskab af De forenede nationer, NATO og integration i europæisk økonomi med EFTA og EØS lagde Island sin selvstændighedspolitiske historie med Danmark endegyldigt bag sig. Det har også medført forholdsvis begrænset islandsk viden om og interesse for den efterfølgende selvstændighedspolitiske udvikling i Færøerne og Grønland og evt. relevante islandske erfaringer og modeller for udviklingen i Færøerne og Grønland, hvilket er klart i undervisning og forskning i Island.

Småstaten Danmark måtte igen efter befrielsen balancere mellem nære europæiske og fjerne nordatlantiske interesser og trusler. Færøerne havde de facto været selvstyrende under den britiske besættelse med Lagtinget som lovgivende forsamling og amtmanden som udøvende magt samt finansieret af en lukrativ, men farlig, fiskeeksport til Storbritannien. Det var politisk umuligt at vende tilbage til den foregående styreform som dansk amt. Dette førte til folkeafstemning i 1946, hvor et snævert relativt flertal stemte for løsrivelse. Denne krise blev løst med nyvalg til Lagtinget og aftale om det færøske hjemmestyre i 1948 baseret på Danmarks Grundlovs bestemmelser om kommunalt selvstyre (Harder, 1979; Statsministeriet, 2010).

Grønland var en koloni til 1953, hvor en grundlovsændring integrerede Grønland som et ligeværdigt amt i Danmark. USA var massivt tilstede i Grønland under og efter anden verdenskrig. Grønland lå i en utvetydig amerikansk interessesfære, og småstaten Danmark var under hård konkurrence fra supermagten for at bevare dansk kontrol over Grønland, militært, økonomisk, videnskabeligt etc. Grønland blev løftet fra kolonistatus til ligestillet amt i Danmark

ved grundlovsændring i 1953, og Danmark begyndte en forceret modernisering af det grønlandske samfund, som også havde sociale omkostninger (Gad, 1984; Doel, Heymann og Harper, 2016).

Grønland vækkedes nationalliberalt i 1960'erne og 1970'erne gennem grønlandske studerende i Danmark, som islandske studerende i 1830'erne og 1840'erne og færøske studerende sidst i 1800-tallet, samt af internationale bevægelser for oprindelige folks rettigheder. Dette førte til Grønlands hjemmestyre i 1979. Da Danmark stemte for deltagelse i EF i 1972, stemte Grønland overvældende imod. Danmark tog forbehold for færøsk deltagelse i EF, og Færøerne blev aldrig medlemmer af EF/EU. Grønlandsk medlemskab af EF og navnlig EF's fælles fiskeripolitik mod de grønlandske vælgeres vilje bidrog til kampen for hjemmestyre i 1979. Grønland afholdt folkeafstemning om fortsat EF-medlemskab i 1982, og i 1985 forlod Grønland EF til fordel for status som oversøisk territorium og land (OTC) (Gad, 1984; Rebhahn, 2016).

Færøerne oplevede tidligt i 1990'erne en alvorlig økonomisk krise, hvor mange færinger udvandrede, og hvor mange færinger mente, at den danske regering havde ofret Færøerne for Danske Banks interesser (Jónsson, 1994). Denne krise førte til et selvstændighedsorienteret lagtingsflertal, som i 1998 foreslog Danmark en aftale om færøsk selvstændighed i union med Danmark. Det færøske forslag var nærmest en afskrift af 1918-forbundsloven og viste det høje færøske vidensniveau om Islands uafhængighedshistorie og brug af modeller herfra. Den danske regering afviste forslaget, da 1998-forslaget modsat 1918-forbundsloven ikke kappede de fiskale bånd mellem Danmark og Færøerne, men fortsatte danske bloktilskud i en længere periode. 1918-forbundsloven havde netop kappet de fiskale forbindelser mellem Danmark og Island. I den daværende danske offentlige debat var der ingen henvisning til 1918-forbundsloven med Island. Det færøske 1998-forslag var et forudsigeligt chok for Danmark i den forudsigelige gradvise opløsning af rigsfællesskabet, hvor historisk havde kunnet give intellektuelt og politisk struktur for offentlig debat og politisk forhandling mellem Danmark og Færøerne, modsat situationen beskrevet ovenfor af Taksøe-Jensen.

I lyset af kapitlet her kan man også se Færøernes udebliven af EF og Grønlands udmelding af EF som eksempler på, hvordan Danmark var og er i en europæisk interessesfære domineret af (Vest-)Tyskland. Færøerne og Grønland er i en maritim nordatlantisk interessesfære domineret af Storbritannien og i dag USA. Danmarks væsentligste strategiske interesser retter sig mod Europa og deltagelse her fremfor Nordatlanten, som har sekundær strategisk betydning. EF og EU har dog siden 1980'erne udtrykt strategisk interesse for Grønland ved betydelig budgetstøtte af Grønlands hjemmestyre og nu selvstyre, nominelt som betaling for adgang til fiskekvoter.

Danmark og Nordatlanten – i dag og i fremtiden

Nationalliberalismens idéer om national identitet og national selvbestemmelsesret fortsætter ufortrødent med at opløse det interkontinentale, multinationale danske kongerige. Der er begrænset fælles national identitet i rigsfællesskabet, og de tre rigsheder bevæger sig længere og længere fra hinanden identitetsmæssigt. Det må forventes, at i takt med styrket human kapital og fiskal uafhængighed vil Færøerne og Grønland bevæge sig mod stadigt højere grad af selvstyre og ultimativt fuld selvstændighed (Bertelsen, 2014b, 2014a). Diskussionen om Danmarks fremtidige forhold til Færøerne og Grønland kan struktureres omkring følgende scenarier:

Enten består rigsfællesskabet, fordi især Grønland ikke opnår tilstrækkelig human kapital og fiskal uafhængighed. Det grønlandske uafhængighedsønske vil tage til i styrke, og konfliktniveauet i rigsfællesskabet vil øges over tid. Det udtrykkes i dansk offentlig debat, at de grønlandske uafhængighedsdrømme er urealistiske, og grønlænderne vil komme til fornuft, hvis disse drømme kritiseres tilstrækkeligt.² Grønlandsk fiskal uafhængighed afvises som urealistisk. Grønlands befolkning affejes som for lille til at sikre tilstrækkelig human kapital. Her er det påfaldende, at det er befolkningens absolutte størrelse og ikke relative uddannelsesniveau, som opfattes som for lav. Argumentet om Grønlands absolutte befolkning afvises af, at Færøerne med en lidt mindre, men langt bedre uddannet befolkning i høj grad er i stand til at drive det færøske samfund på færøsk. På det udenrigs- og sikkerhedspolitiske område påstås, at Grønland er afhængigt af Danmark for at repræsentere og forsvare sig selv. Her er tale om de samme samfundsområder, hvor islandsk uafhængighed blev affejet som urealistisk og uansvarlig i den danske offentlighed først i 1900-tallet (Hálfðánarson, 2019). Disse fællestræk fremhæver den historiske læring af 1918-forbundsloven for nutiden, som diskuteres nedenfor.

Den danske politiske, centraladministrative, forsvarsmæssige elite samt kongehuset vil forsvare rigsfællesskabet for enhver pris (Breum, 2018). Et positivt forsøg på at holde rigsfællesskabet sammen er forhenværende statsminister Lars Løkke Rasmussens beslutning om, at det officielle Danmark flager med henholdsvis færøsk og grønlandsk flag på disses nationaldage. Disse initiativer udviklede sig tragikomisk ved første forsøg i 2016. Kulturminister Bertel Haarder vendte privat det grønlandske flag omvendt. Leverandøren af de færøske flag havde valgt de forkerte farver i flagets inderste kors, hvilket først blev opdaget, da flaget vejede fra hundredvis af officielle danske bygninger i hele rigsfællesskabet (Breum, 2018).

Det er nærmere danske håb og forventninger om grønlandsk ”fornuft”, som er urealistiske. Opløsningen af europæiske koloniriger giver ingen eksempel på

koloniserede folk, som indså, at deres uafhængighedsdrøm var urealistisk og opgav den. Det er ”moderlandet”, som bilder sig selv ind, at de undergivne folks uafhængighedsdrømme er urealistiske, og at disse folk må komme til fornuft og finde sig til rette under ”moderlandets” benevolente lederskab, hvilket også var tilfældet mellem Danmark og Island før 1918 (Hálfdánarson, 2019).

Alternativet til stadigt større friktion i Rigsfællesskabet er en udvikling i en koordineret proces mellem Danmark, Færøerne og Grønland i takt med især grønlandsk økonomisk udvikling og stærkere human kapital. Som nævnt ovenfor er fremtrædende danske politikere, diplomater, officerer og forskere begyndt at udtrykke sig i den retning. Her giver historisk læring fra et sammenlignende blik for Danmarks historiske, nutidige og fremtidige forhold til Island, Færøerne og Grønland en struktur for analyse og diskussion (Bertelsen, 2014b, 2014a; Bertelsen, Aronsen og Nyborg, 2016).

Afslutning: historisk læring af 1918-forbundsloven for Danmarks fremtidige forhold til Færøerne og Grønland

Artiklen her slutter med en kort diskussion af historisk læring af 1918-forbundsloven som struktur for at udvikle Færøerne og Grønland som selvstændige mikrostater i Nordatlanten. Denne udvikling vil være det næste skridt i småstaten Danmarks geostrategiske balancegang mellem Europa, USA, Kina og Nordatlanten. Målet vil være at sikre en udvikling i Nordatlanten, som ud over selvstændighed og velfærd til færinger og grønlandere vil sikre geopolitisk stabilitet i Nordatlanten og for Danmark i sine forhold til Europa, USA og Kina.

Som nævnt ovenfor er der tre indre krav til nordatlantisk uafhængighed: politisk vilje, human kapital og fiskal uafhængighed. Politisk vilje findes i høj grad i Grønland og i stigende grad i Færøerne. Human kapital er fortsat et stort problem for Grønland. Færøernes stærke humane kapital viser, at en befolkning på omkring 50.000 gennem lokal uddannelse af kvalitet og brain circulation kan beklæde de fleste stillinger i samfundet. Grønland er fiskalt meget afhængigt af Danmark, hvilket af mange i Danmark ses som den uoverstigelige forhindring for selvstændighed. Grønlands økonomiske situation i dag er vanskelig, men måske kommer der teknologiske gennembrud, som ændrer den situation. Her kan man forestille sig et tankeeksperiment inspireret af Islands daværende præsident Ólafur Ragnar Grímssons åbningstale til Arctic Energy Summit i Akureyri i efteråret 2013. Her sagde Grímsson, at Grønland skulle glemme forurenende og ikke bæredygtige olie-, gas- og mineprojekter og i stedet fokusere på vandkraft. Grímsson foreslog at lægge strømkabler mellem Grønland og Nordamerika og Grønland, Island, Færøerne og Europa. Så ville Grønland

kunne blive Nordamerika og Europas grønne elektricitetskilde. Det vil give et helt andet og bæredygtigt grundlag for Grønlands uafhængighed.

De danske skeptikere omkring Grønlands uafhængighed peger ud over økonomi og human kapital på Grønlands internationale stilling, forsvar og suverænitethåndhævelse. 1918-forbundsloven udstikker rammer for at diskutere disse og andre operationelle spørgsmål for Færøernes og Grønlands fremtid. 1918-forbundsloven var i mellemkrigstiden en innovativ ramme for at udvikle en perifer, fattig nordatlantisk mikrostat, som rummer interessante løsningsmodeller for Færøerne og Grønland som selvstændige mikrostater. En væsentlig ændring siden 1918 er det langt mere udviklede nordiske og europæiske samarbejde, som giver helt andre multilaterale og supranationale rammer for Færøerne og Grønland samt for forholdet til Danmark. I lyset af det vanskelige postkoloniale forhold især mellem Danmark og Grønland, så er det ønskværdigt at placere dansk-færøsk-grønlandsk samarbejde i nordiske multilaterale eller europæiske supranationale sammenhænge.

Det officielle Danmark ville indtil for kort tid siden have afvist enhver model for det dansk-færøsk-grønlandske forhold uden for Grundloven, men som set ovenfor af udtalelser fra Socialdemokratiets forkvinde Frederiksen, Taksø-Jensen og Wang, så begynder toppen af det danske samfund at bevæge sig. Men mere traditionelle politikere som den konservative Rasmus Jarlov eller tidligere udenrigsminister Martin Lidegaard fra Det radikale venstre afviser fortsat en free association som en ensidig indrømmelse fra Danmark til Grønland uden nogen fordel for Danmark eller ydelse fra Grønland (Breum, 2018). De lader til at glemme, at Danmark har anerkendt Grønlands ret til uafhængighed med selvstyret fra 2009. Derfor er det nyttigt at diskutere, hvad en 1918-forbundslovsmode rent praktisk og økonomisk vil betyde mellem Danmark, Færøerne og Grønland i dag.

Personalunion omkring fælles kongefamilie: En personalunion om fælles monark vil sandsynligvis blive taget godt imod især i Grønland. Modsat Christian X's ringe interesse for Island, så har den danske kongefamilie lagt ressourcer i at blive godt kendt med og af de færøske og grønlandske samfund. Medlemmer af kongefamilien optræder som regel i færøsk og grønlandsk nationaldragt ved officielle lejligheder i Færøerne og Grønland. Men kongefamilien bør være meget opmærksom på Christian X's fejltrin som konge af Island. Kongefamilien må overveje residenser og ophold i Færøerne og Grønland. Færøerne og Grønland vil skulle dække kongefamiliens omkostninger som kongefamilie for Færøerne og Grønland, som Island for Christian IX i 1918 forbundsftalen. Først færingerne og derefter grønlænderne vil sikkert efter nogle årtier afskaffe monarkiet til fordel for republikker som Island.

Gensidige statsborgerrettigheder: 1918-forbundsloven garanterede gensidige statsborgerrettigheder mellem Danmark og Island som ramme for enkeltpersoner tidligere med rettigheder i én stat. I 1918 var der langt færre nordiske og europæiske multilaterale og supranationale rammer for enkeltpersoner og virksomheder. I dag fremhæver kritikere af selvstændighed, hvor sammenvævet det danske og grønlandske samfund er helt ned på familieniveau. Men i dag er der både nordiske og europæiske rammer for enkeltpersoner og virksomheders rettigheder på tværs af grænser. Kombinationen af nordiske og europæiske rettigheder samt evt. yderligere bestemmelser i et forbund mellem Danmark, Færøerne og Grønland bør sikre enkeltpersoner og virksomheders rettigheder, som tidligere har levet og arbejdet i rigsfællesskabet.

Kritikere af færingernes og grønlændernes uafhængighedsdrømme rejser spørgsmålet om deres påståede gratis adgang til sundhed og uddannelse i Danmark. Sundhed er selvstyreansvar i både Færøerne og Grønland, hvis myndigheder betaler for evt. behandling i Danmark, som derfor lige så godt kan være i fx Island. Nordiske og europæiske borgere har allerede udstrakte gensidige sociale og uddannelsesmæssige rettigheder. Færøske og grønlandske borgere vil derfor fortsætte sådanne nordiske og europæiske rettigheder omkring adgang til uddannelse i hele Norden og EU, ligesom andre nordiske og europæiske borgere har adgang til uddannelse i Færøerne og Grønland.

Grønlands uafhængighedsdrømme afvises blandt andre af Wang med henvisning til stormagters interesse i området og Grønlands manglende evne til at repræsentere sig selv, forsvare sig og håndhæve sin suverænitet (Breum, 2018). Her kan man så bemærke, at Danmark (-Norge) siden Napoleonskrigene reelt ikke har været i stand til at forsvare sig selv hverken hjemme eller i Nordatlanten og kun kunne håndhæve suverænitet i Nordatlanten med accept af Storbritannien og siden anden verdenskrig USA. 1918-forbundsloven er også en nyttig ramme for en struktureret diskussion af Færøernes og Grønlands diplomatiske og sikkerhedspolitiske fremtid.

De udenrigs- og sikkerhedspolitiske løsninger i 1918-forbundsloven var kreative løsninger for en suveræn mikrostat med meget begrænsede ressourcer. Færøerne og Grønland kan som Kongeriget Island fastlægge egen udenrigspolitik, men muligvis fortsat være repræsenteret over hele verden af den danske udenrigstjeneste. Der vil ikke være nogen yderligere omkostning for den danske udenrigstjeneste i forhold til den nuværende situation. I lyset af postkoloniale spændinger vil det være ønskværdigt, hvis Færøerne og Grønland også kan få adgang til diplomatisk repræsentation og konsulær bistand gennem nordisk og europæisk samarbejde.

Under 1918-forbundsloven kunne Island opbygge sin egen kystvagt, mens Søværnet fortsatte fiskeriinspektion omkring Island. Det danske søværns suverænitethåndhævelse og fiskeriinspektion omkring Island mellem 1918 og 1940 var meget begrænset, da havretten kun foreskrev et meget begrænset territorialfarvand på fire sømil og slet ikke dagens økonomiske zoner på 200 sømil. Samtidig er farvandet omkring Grønland langt, langt større end omkring Island, og Grønlands finansielle og menneskelige ressourcer langt mindre. Wang og Degeorges påpeger derfor også, at det ikke vil være muligt for Grønland at etablere en egen kystvagt som Island. Færøerne driver allerede i vid udstrækning egen kystvagt, fiskeriinspektion og redningstjeneste.

Grønland vil være afhængig af, at andre lande varetager betydelige opgaver i forbindelse med kystvagt, fiskeriinspektion og redningstjeneste. Det kunne være Danmark, som fortsatte denne aktivitet inden for rammerne af et forbund, som Søværnet fortsatte omkring Island efter 1918, men det vil være langt mere krævende finansielt og politisk end inspektionsskibet Islands Falks indsats i mellemkrigstiden. Der er ingen grund til, og der vil næppe være vilje til, at det danske søværn opretholder betydelige og kostbare aktiviteter langt borte i Nordatlanten for Grønland som fremmed selvstændig stat. Derfor vil Grønland være nødsaget til at finde alternative løsninger i samarbejde med sine nabolande, Canada, Island og USA, som alle har betydelige kystvagter i området.

Det påstås ofte i den danske debat om grønlandsk uafhængighed, at Grønland ikke kan forsvare sig selv – det har Danmark som sagt heller ikke kunnet gøre siden Napoleonskrigene, og slet ikke i Nordatlanten. Grønland er de facto i en amerikansk interessesfære, hvor USA ikke har tolereret udenlandsk indblanding siden Monroe-doktrinen af 1823. Grønlands strategiske betydning for USA er uændret, så USA vil til enhver tid forsvare Grønland mod enhver ydre fjende, som det fremgår af de dansk-amerikanske forsvarsaftaler om Grønland af 1941 og 1951. Udenrigsminister Pompeos tale i maj 2019 i Rovaniemi understregede USA's sikkerhedspolitiske syn på Arktis. Grønland kan have et direkte sikkerhedspolitisk forhold til USA gennem den eksisterende forsvarsaftale og Grønland som NATO-medlem uden eget militær, som Island, uden Danmark som mellemlid.

I lyset af Færøernes egne ressourcer til kystvagt, fiskeriinspektion og redning som Islands, så er Danmarks opgaver endnu mere begrænsede her. Færøerne har siden Napoleonskrigene været i en britisk interessesfære, så det vil være naturligt for Færøerne at indgå en bilateral forsvarsaftale med Storbritannien primært omkring airpolicing og ligeledes være NATO-medlem uden eget militær. Hvis Skotland forlader Storbritannien, kan Færøerne indgå en sådan forsvarsaftale med Skotland eller Norge inden for rammerne af NATO.

Danmarks forhold til Nordatlanten udvikler sig stadig under indre og ydre pres, og både rigsfællesskabets medlemmer og tredjeparter må have en struktur for at analysere og diskutere denne udvikling. Et eksempel på mulig historisk læring er 1918-forbundsloven, som var en innovativ og effektiv løsning på det selvstændighedspolitiske problem mellem Danmark og Island og søsatte Island som udenrigs- og sikkerhedspolitisk aktør. Denne erfaring får begrænset opmærksomhed i dansk offentlig og politisk debat og til dels grønlandsk debat. Til gengæld er færøske intellektuelle og politiske kredse bevidste om Islands historiske udvikling, inklusiv 1918-forbundsloven.

Danmarks socialdemokratiske statsminister Mette Frederiksen og to af Danmarks mest indflydelsesrige embedsmænd omkring Nordatlanten, Taksø-Jensen og Wang, udtrykker nu større imødekommenhed over for Grønlands ønsker. Så forhåbentlig kan historisk læring af blandt andet 1918-forbundsloven bidrage til struktur for den offentlige og officielle analyse og debat mellem Danmark og Grønland til at skabe fremtidens Nordatlant.

Noter

1. Jeg har som folkeskole- og gymnasieelev i Reykjavík samt statskundskabsstuderende ved Islands Universitet klart oplevet, hvor stor opmærksomhed selvstændighedsprocessen har i undervisning og forskning. Det er tydeligt i færøsk og grønlandsk samfundsdebat, hvor stor opmærksomhed forholdet til Danmark får i dag.
2. Et eksempel herpå er Facebooksiden Rigsfællesskabet til debat.

Litteratur

- Arctic Council (2019). Rovaniemi Ministerial Meeting 2019. <https://arctic-council.org/index.php/en/ministerial-meetings/rovaniami-mm-2019> (6/10/2019).
- Asian Development Bank (2011). *Asia 2050: Realizing the Asian Century*. Singapore: Asian Development Bank.
- Bergmann, Eiríkur (2009). *“Hið huglæga sjálfstæði þjóðarinnar”: Áhrif þjóðernishugmynda á Evrópustefnu íslenskra stjórnvalda (Sense of Sovereignty: How National Sentiments Have Influenced Iceland’s European Policy)*. University of Iceland.
- Bertelsen, Rasmus Gjedssø (2014a). Devolution and withdrawal: Denmark and the North Atlantic, 1800-2100, pp. 9-27 i Lassi Heininen (red.), *Security and Sovereignty in the North Atlantic*. London: Palgrave Macmillan.
- Bertelsen, Rasmus Gjedssø (2014b). The Kingdom of Denmark: An Arctic history and a complex Arctic future, pp. 239-288 i Kim Jong-Deog (red.), *A Study on the Development of National Strategy for the Arctic Era*. Korea Maritime Institute.

- Bertelsen, Rasmus Gjedssø og Vincent F. Gallucci (2016). The return of China, post-Cold War Russia and the Arctic: Changes on land and at sea. *Marine Policy* 72: 240-245.
- Bertelsen, Rasmus Gjedssø og Jens Christian Svabo Justinussen (2017). Knowledge and natural resources: A crucial connection for local benefits and sustainable Arctic development, pp. 281-305 i Elena Conde og Sara Iglesias Sanchez (red.), *Global Challenges in the Arctic Region Sovereignty Environment and Geopolitical Balance*. London: Routledge.
- Bertelsen, Rasmus Gjedssø, Kjersti Irina Rosanoff Aronsen og Oda Andersen Nyborg (2016). Kongeriget Danmark som arktisk stat: Kommentar til redegørelsen Forsvarsministeriets fremtidige opgaveløsning i Arktis. *Tidsskrift for Søvesen* 187 (2-3): 92-105.
- Bertelsen, Rasmus Gjedssø, Xin Li og Mette Højris Gregersen (2017). Chinese Arctic science diplomacy: An instrument for achieving the Chinese dream?, pp. 442-460 305 i Elena Conde og Sara Iglesias Sanchez (red.), *Global Challenges in the Arctic Region Sovereignty Environment and Geopolitical Balance*. London: Routledge.
- Breum, Martin (2018). *Hvis Grønland river sig løs – en rejse i kongerigets sprækker*. København: Gyldendal.
- Corgan, Michael T. (2002). *Iceland and Its Alliances: Security for a Small State*. Lewinston: E. Mellen Press.
- Doel, Ronald E., Kristine C. Harper og Matthias Heymann (red.) (2016). *Exploring Greenland: Cold War Science and Technology on Ice*. New York: Palgrave Macmillan.
- Espersen, Søren (2018). 01/19-last update, 1) Forespørgsel nr. F 6: Forespørgsel til statsministeren om selvstændighedsprocessen i Grønland. http://www.ft.dk/forhandling/er/20171/20171M047_2018-01-19_1000.htm (6/11/2018).
- Folketinget (udateret). *Rigsfællesskabet på skoleskemaet*. <https://www.borgerforslag.dk/se-og-stoet-forslag/?Id=FT-01661> (6/1/2019).
- Forsvarsministeriet (2016). *Forsvarsministeriets fremtidige opgaveløsning i Arktis*. København: Forsvarsministeriet.
- Gad, Finn (1984). *Grønland*. København: Politikens Forlag.
- Gad, Ulrik Pram (2016). *National Identity Politics and Postcolonial Sovereignty Games: Greenland, Denmark, and the European Union*. København: Museum Tusulanum.
- Grimsson, Ólafur Ragnar (2013). *Welcome by President Ólafur Ragnar Grímsson, Iceland*, Arctic Energy Summit, Akureyri.
- Hálfðanarson, Guðmundur (2019). "Adskillelse vil betyde Islands ødelæggelse": islandsk selvstændighedspolitik og adskillelse fra Det danske Rige. *Política* 51 (4): 423-440.
- Harder, Kirsten (1979). *De dansk færøske forhold 1945-48*. Odense: Odense Universitetsforlag.

- Jónsson, Eðvarð T. (1994). *Hlutskipti fereyjar*. Reykjavík: Mál og Menning.
- Jónsson, Guðmundur (red.) (2018). *Frjálst og fullvalda ríki: Ísland 1918-2018*. Reykjavík: Sögufélag.
- Lidegaard, Bo (1996). *I Kongens navn: Henrik Kauffmann i dansk diplomati 1919-1958*. København: Københavns Universitet.
- Lidegaard, Bo (2001). *Jens Otto Krag 1914-1961*. København: Gyldendal.
- Lidegaard, Bo (2002). *Jens Otto Krag 1962-1978*. København: Gyldendal.
- Løgtingið (2010). http://www.logting.fo/files/File/2008/faldari_EN_web.pdf (9/16/2010).
- Mearsheimer, John J. (2014). Why the Ukraine crisis is the West's fault: The liberal delusions that provoked Putin. *Foreign Affairs* 93 (5): 77-89.
- Mentz, Søren (2018). *Den islandske revolution*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Nordal, Jóhannes og Valdimar Kristinsson (red.) (1996). *Iceland, the Republic: Handbook*. Reykjavík: Central Bank of Iceland.
- Organski, A.F.K. (1968) [1958]. *World Politics*, 2. udg. New York: Knopf.
- Pedersen, Ole Karup (1970). *Udenrigsminister P. Munchs opfattelse af Danmarks stilling i international politik*. København: Københavns Universitets Fond til Tilvejebringelse af Læremidler (Gad).
- Pompeo, Michael (2019). *Remarks: Looking North: Sharpening America's Arctic Focus*. <https://www.state.gov/looking-north-sharpening-americas-arctic-focus/> (5/1/2019).
- Rahbek-Clemmensen, Jon, Esben Salling Larsen og Mikkel Vedby Rasmussen (2012). *Forsvaret i Arktis: Suveræniteten, samarbejde og sikkerhed*. København: Center for militære studier, Københavns Universitet.
- Rebhahn, Christian (2016). *North Atlantic Euroscepticism: The Rejection of EU Membership in the Faroe Islands and Greenland*. Tórshavn: Fróðskapur Faroe University Press.
- Rosing, Minik Thorleif og David Dreyer Lassen (2018). Greenland Perspectives Survey (GPS) Initial Results Press Release, Greenland Perspective. https://samf.ku.dk/nyheder/i-groenland-maerker-de-klimaforandringerne-paa-egen-krop/GP_press_release_dansk.pdf
- Schei, Liv Kjørsvik og Gunnie Moberg (2003). *The Faroe Islands*. Edinburgh: Birlinn.
- Statsministeriet (2010). *Den færøske selvstyreordning*. http://www.stm.dk/_a_2565.html.
- Sundbøl, Per (1978). *Dansk Islandspolitik 1913-1918*. Odense University Studies in History and Social Sciences vol. 54. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Sveinsson, Hallgrímur (1996). *The National Hero of Iceland: Jón Sigurðsson, a Concise Biography*. Hrafnseyri: Vestfirski forlagið.
- Sørensen, Camilla T.N. (2018). *Kina som stormagt i Arktis: Potentielle implikationer for Grønland og for Rigsfællesskabet*. København: Forsvarsakademiet.

- Taksøe-Jensen, Peter (2016). *Dansk diplomati og forsvar i en brydningstid: Vejen frem for Danmarks interesser og værdier mod 2030*. København: Udenrigsministeriet.
- Tunsjø, Øystein (2018). *The Return of Bipolarity in World Politics: China, the United States, and Geostructural Realism*. La Vergne: Columbia University Press.
- Wang, Nils og Damien Degeorges (2014). *Greenland and the New Arctic: Political and Security Implications of a State-building Project*. København: Forsvarsakademiet.